

## INTERVJU SA DON LUŠ ĐERĐIJEM (DON LUSH GJERGJIN)

Priština | 19. i 25. maj 2015.

Vreme trajanja: 132 minuta

Prisutni:

1. Don Ljuš Đerdi (Intervjuisani)
2. Ljura Ljimini (Intervjuerka)
3. Kaljtrina Krasnići (Kamera)
4. Donjeta Beriša (Kamera)

*Simboli komentara neverbalne komunikacije u transkriptu:*

() – emotivna komunikacija

{ } – intervjuisani objašnjava putem gestikulacije

*Ostali simboli u transkriptu:*

[ ] – dodaci u tekstu kako bi se olakšalo razumevanje

*Fusnote predstavljaju dodatke kojim uredništvo pojašnjava naselja, imena ili izraze*

## **Prvi deo**

**Ljura Ljimani:** Da li možete da nam kažete...da predstavite sebe: da nam kažete kada ste rođeni i da nam kažete malo o vašem porodičnom poreklu.

**Don Ljuš Đerđi:** Jam Don Ljuš Đerđi, rođen 21. marta 1949. u Gornjoj Stubli, opština Vitina, deo Karadaka ili Anamorave, kako se danas naziva. Ja sam četvrti sin; mi smo četvorica braće. Svi smo, srećom, još živi. Četiri razreda osnovne škole sam završio u mestu rođenja; vrlo rano sam pošao u školu: negde, kada sam imao nešto više od pet godina, sa svojim drugovima. Tako da se i sam upis u prvi razred desio zadnjeg dana školske godine, kad je došao inspektor. I, tada, inspektor je za nas bio kao neki vanzemaljac! Pripremali smo se kako će biti, ko će biti.

I, ja sam bio u prvoj klupi, jer sam bio najmanji; odmah, inspektor mi je rekao: “Ti, izađi na tablu. Da li znaš da čitaš i da pišeš?” Rekoh: “Da, sve [evo] što smo učili znam”. I onda me je počeo ispitavati, i reče: “Da li si učio napamet, možda ovo, možda ono?” Na kraju, umešao se učitelj i rekao: “Druže inspektore, ovaj nije upisan.” “Zašto” reče, “Jer nema dovoljno godina, ali je nabolji u razredu”. Tada dolaze trenuci mog zadovolstva i moje sreće: inspektor je pred svim učenicima rekao mom učitelju: “Upiši ga danas, nek pređe prvi razred sa odličnim uspehom. Šta više, i uz jedan poklon”. Poklon je bio neka vrsta filma, koji se kretao polako, polako, nepokretne slike i jedna knjiga koja je, za mene bila kao da su mi poklonili ceo svet.

Sećam se, došao sam kod kuće i ispričao sam mojoj pokojnoj majci, Dilje Đerđi, rekoh: “Ja sam prešao prvi razred sa odličnim uspehom; ona me malo pogleda i reče: “Sigurno si plakao pa su te izlagali, prevarili su te.” Rekoh: “Ne!” I kao dokaz sam pokazao knjigu i onaj film, koji je bio neki papir i koji je imao neki pokretni mehanizam, i mogao si jednim okom da vidiš nekoliko slika, koje su za mene bila jedna vrsta malog čuda.

Četiri razreda, kao što rekoh, sam završio u Stubli: i, onda je bila dilema, ili raskrsnica mog života, jer u Stubli je bilo samo četiri razreda. Da bi nastavio osmogodišnju školu, niži ciklus gimnazije, kako se onda zvao – morao si da pređeš veoma, veoma naporan put. I, bili smo prva generacija. Do tada nije se desilo da je neko drugi nešto slično preduzeo. Tadašnji sveštenik Don Deda Ramaj, je ubedio naše porodice, a i nas je uverio i motivirao da bez školovanja, bez obrazovanja i bez civilizacije nema nikakvog napretka. Tako smo odlučili...bili smo jedan grupa od oko dvanaest učenika. Prvu godinu smo upisali u Vitini. Odlazak-dolazak je bio 24 kilometara. Sada možete zamisliti da jedno devetogodišnje dete, još nisam imao deset, treba da savlada jedan takav put...

Bile su to '59-te godine, kada je vladalo krajnje siromaštvo. Nikada nismo imali ni opanke, osim od svinjske kože, koje su izrađivale naše majke, kod kuće, ili odrasli. Odeća je bila sva od vune, jer da se nešto kupi, to ni u snu nisu pomislili seljaci ili ljudi tog vremena. Osim toga, veliki problem je bio i to što nije bilo puta. Često smo bili prinuđeni da savladamo i veoma opasne puteljke, koji se i danas nazivaju: "Potok Mađupa ", kada se spuštate iz Stuble u pravcu Vitine, i gde je ova rečica bila široka oko 15-20 metara. I, kada je bilo dovoljno da se zimi samo malo oklizneš da bi se dogodila nesreća i da se izgubi život.

Osim toga, putevi nisu ni postojali, bile su to staze za ovce, ili bolje reći kozje staze, jer koza prelazi svugde. I ovcama bi bilo teško da prolaze kuda sam ja prolazio sa drugovima. Bila je reka Letnica koje se nekoliko puta ukrštavala sa našim stazicama. I, ova reka nije imala nijedan most, samo su bili postavljeni neki balvani, često puta nepričvršćeni, često puta i zaleđeni ili kvasni, tako da je opasnost po život vrebala, tako reći na svakom koraku. Ono što je bilo čudno tada, ometali su nas i Srbi iz dva sela, pored kojih smo morali proći, nažalost! Vrbovac i Grnčar. I to ne samo deca, već često puta, i odrasli, jer su puštali pse ili su vikali na nas zašto prolazimo kroz njihovo mesto. Tada smo morali pronaći neki drugi put ili puteljak, ili preko obradivih njiva. I drugi su se žalili, ali ipak nisu reagovali tako agresivno, jer su shvatili da smo deca i nekuda...ne možemo leteti, već nekuda moramo proći.

Sve ovo me podseća na jedno vrlo teško i gorko detinstvo. Ali još teže mi je to padalo, jer mi je otac iznenada umro kada sam imao tri godine. Umro je kod prijatelja, kod porodice moje pokojne majke. Umro je od i tuge i patnje, jer je nedelju dana ranije bila umrla moja sedamnaestogodišnja sestra, čije je ime bilo Tereza. I kada se, često puta, osvrnem na moj život, na to da sam značajan deo života posvetio Majci Terezi, da sam napisao 15 knjiga i da sam se družio sa njom 29 godina; možda u mojoj podsvesti ja sam u njoj tražio i svoju sestru, koju ja nisam uopšte upoznao, jer je smrt mog oca izbrisala sva sećanja prema mojoj sestri. Bio sam skoro trogodišnjak - još nisam bio napunio tri godine. Oca se sećam! Sećam se kao kroz san, sećam ga se kroz igre. Ali sestre se ne sećam uopšte. Sve me je ovo još više motivisalo za život i za rad.

Nakon petog razreda [prešli smo] u Žegar, promenili smo mesto. Promenili smo mesto zbog okolnosti koje sam naveo: da smo imali problema, da je bila reka koja je, često puta, bila pretnja i predstavljala je opasnost za nas, a posebno zbog ponašanja odraslih. Onda sam se javio svešteniku Don Dedi i rekao

mu: “Ne možemo ići više u Vitinu!” On reče: “Postoji rešenje! A rešenje je Žegar, jer Žegar je deo našeg Karadaka, u Žegri postoje ljaramani, znaju da smo katolici, i u Žegri imamo prijatelje. Znači, mi smo na istom teritorijalnom delu i imamo isti mentalitet. Ali postoji jedan problem!”

Ja u Žegri nisam nikada bio. Bio sam u Terzeji, koji je bio na delu puta odakle je bila moja majka; pitam sveštenika: “A gde je Žegar?” On kaže: “Nemamo kartu, ali ona, takođe, ima oko dvanaest kilometara u polasku i dvanaest kilometra u dolasku, ali ima jedan problem: nema ni jedno mesto za stanovanje”. I, ja sam se veselio tome, rekoh: “Nema mesta za stanovanje, ali niko neće da nas bije ni da nam preti.” Reče: “Polako Ljuš, jer su svugde bregovi i planine a ima i vukova.” Onda rekoh: “Imamo rešenje za to!” “Kakvo rešenje?” reče, “ti se ne bojiš vukova?” Kažem: “Ja se bojim, kao svaki čovek, kao svako dete, ali imamo jednog jakog psa, i čitavo selo ima nekoliko njih koji su u stanju da se bore sa vukovima i sigurno će nas zaštititi.” I tako smo uradili.

Našli smo četiri-pet najjačih pasa koji su bili ... onda smo ih zvali „psi sa lanca“, jer su čitavo vreme bili vezani lancima. Oni bi nas pratili od prvog koraka iz kuće do škole u Žegri. Vrlo interesantno! U Žegri nisu ulazili u selo, ili u gradiću kao što je bila tada Žegra – već bi se zaustavili i tu nas čekali dok se ne vratimo iz škole. Nisu se međusobno napadali ili izujedali. Počeli su da se druže kao što smo se i mi družili. I ovo je bio naš spas, jer tokom četiri godine, često puta, sam čuo zavijanje vukova, pogotovo zimi, kada je bila velika glad, ali srećom, naši psi – koji su na neki način postali naši anđeli čuvari – nisu nikad dozvolili da bude nekog....

U Žegri mi smo bili odlično prihvaćeni. Žegra je mesto koga se sećam sa mnogo, mnogo, nostalgije i sa mnogo ljubavi. Jer su nas u Žegri prihvatili kao da smo bili žegrani, čak i bolje. I, na našu sreću, svi smo mi iz Stuble bili odlični učenici. Onda su nas još više voleli. Jer smo tokom odlaska obnavljali gradivo: zajedno smo učili, zajedno smo se igrali, zajedno smo provodili život. Tako da je Žegra za mene bila i ostala škola koju sam naradije pohađao, sa velikom željom i entuzijazmom za učenje, za studiranje i za život.

Sećam se pokojnog direktora, Ismajl Rame, koji je nažalost izgubio život u saobraćajnoj nesreći,...pre nekoliko godina, kada smo radili jedan probni test... pitanje je bilo “Šta ćete uraditi sada, nakon osnovne škole?” I, ja sam, tada sam već bio odlučio da idem na seminar, da bi se pripremio za sveštenika, za katoličkog sveštenika, napisao : “klasična gimnazija”. Svi drugovi i drugarice su me pitali: „Šta je ovo?“ , jer je postojala realna gimnazija ali klasične nije nigde bilo; jedina takva gimnazija je bila u Dubrovniku koju su vodili jezuiti i koju je priznavala tadašnja država Jugoslavija.

Onda sam ja počeo da im objašnjavam ; direktor, pokoj mu duša, Ismailj, ustao je ...bio je gospodin, jedan odličan govornik, jedan neverovatno dobar vaspitač...reče: “Deco, sada ću vam objasniti šta je izabrao Ljuš. Izabrao je nabolju školu, gde se pripremaju budući svešteniči ”.

I onda je stao da veliča katolički kler, i kaže: “Jel’ znate nešto? Kako mi sad pričamo?” “Albanski.” “Mi pričamo albanski jer je katolički kler sačuvao jezik, kulturu, itd. itd. ”.I počinje da spominje ličnosti za koje

smo mi vrlo malo znali, ili smo znali samo ime, i kaže: “Njihovim stopama će ići i naš Ljuš”. Nikad ne zaboravljam ovaj momenat. Pomilovao me je i zagrlio pred učenicima, rekavši: “Izabrao si najbolji put”.

Nešto drugo čega se sećam je i međusobna saradnja koju smo imali. Imali smo školski hor. Po prvi put smo iz Žegre išli u Gnjilane peške na jedan koncert. Bili smo umorni nakon dva-tri sata putovanja, ipak smo zauzeli prvo mesto. I po prvi put – tada na trećoj godini- sam došao u Prištinu, jer se održavalo takmičenje osnovnih škola Kosova; to su moja sećanja...

Kao najbolji učenik razreda i škole išao sam na ekskurziju u Beograd. I, bila je to moja prva poseta...prvo putovanje vozom. Do Skoplja sam bio, ali do Beograda...i, jedna sredina koja je pričala jednim skroz drugačijim jezikom, jer sam srpski vrlo malo znao, tek poneki pozdrav- ja potičem iz jednog sela gde su svi Albanci, svi katolici. Na mene je ostavio utisak, u prvom redu Beograd kao glavni grad i veliki grad, a drugo, što nisam znao da komuniciram sa drugim školama, ili sa ostalima. Ostalo mi je u sećanju i utisak, doživljaj koji me je mučio: “Zašto ne znam srpski jezik, ili slavenski?”, kako su ga onda zvali.

I ovo je bilo jedna, kako da kaže, psihička i duševna priprema za ono što će se kasnije desiti, jer klasične gimnazije za pripremu sveštenika nije bilo u albanskim krajevima. Tada sam morao da uputim zahtev biskupiji, čije je sedište tada bilo u Skoplju, i - bio sam primljen. Primljen sam na seminar “Ruder Bošković”; Ruder Bošković je bio naučnik, jedan jezuita svetskog glasa. Klasična gimnazija “Ruder Bošković” je u to vreme bila najpoznatija u Jugoslaviji.

Putovalo se iz Stuble do Uroševca, peške, nije bilo autobusa. Sa nekom velikom torbom od kartona, jer nije bilo dobrih torbi. Da je pala kiša pokvasila bi sve što sam imao u njoj, što sam poneo sa sobom, nešto robe. Iz Uroševca u Beograd. Beograd mi se učinio poznatim, jer sam bio pre. Onda iz Beograda za Sarajevo. Opet negde 16-18, do 20 časova. Ali stvarna avantura je bilo putovanje Sarajevo – Dubrovnik; bio je voz uskog koloseka, koga su zvali „Čiro”, koji je išao sporo, i u mestima gde se išlo uzbrdo ili nizbrdo, vezali bi ga lancima - tada su putnici izlazili napolje, tako da su išli paralelno sa vozom. I ovo je bilo za mene avantura. Mislio sam: “Da li ću ikada da se vratim u moju Stublu?”, jer je putovanje trajalo dva dana i dve noći.

I kada sam stigao u Dubrovnik, jedna srednjovekovna tvrđava, jedan čudesan grad; ali ja sam do tada bio rastao i navikao na jedno planinsko mesto, sa puno zelenila, gde je bilo puno voća i povrća, sa puno livada; kada sam ugledao sve one zidine, kada sam po prvi put video more, kada sam video grad koji liči na naše tvrđave i naše kule, utisak je bio šokantan. I počeo sam da govorim samom sebi: “Možda ću ostati 24 sata”.

Moje promene i iskustva su bile šokantne, jer je bio i ostao: Jadranska perla. Jedan srednjovekovni grad, okružen velikim zidinama, sa zamkovima, sa crkvama, ali nigde nijedno drvo, ni jednog zelenila, nije bilo cveća, ništa nije imao. Sa jedne strane jedno brdo, ne kao naša Sublovača -puna zelenila, ali se zove *Srđ*, - bilo je sve kamenito. Na drugoj strani je bilo more. Mi smo bili između. Ali ja nisam znao kuda da gledam.

Svaki pogled na more me je šokirao, izazvao je strah - sva ta voda. S druge strane jedno brdo, koje nije imalo ništa, osim poneki grm. Nisam znao gde da odmorim moje oči.

Nakon prvog dana i prve noći...bili nas je negde 180 učenika, imali smo naše spavaonice od po deset,15 i 20 kreveta. Bile su sale određene za učenje. Disciplina je bila kao kod jezuita: tokom dva sata strogog učenja nisi smeo glavu da okreneš ni levo ni desno, niti da otvoriš klupu, jer je klupa imala jednu dasku gde smo držali naše knjige i sveske. Oni su nas vaspitali da unapred učimo i da se pripremamo za strogo studiranje, kako se zvalo. Ako nisi otvorio na vreme knjige i sveske, onda tu ostaješ, ali nemaš paravo da izađeš, niti da otvaraš klupu, kako se onda zvala...bio je tehnički termin "pult" za držanje knjiga i svesaka.

Sve ove okolnosti su, razumljivo, bile teške za mene, gotovo nepremostive. Nakon dva,tri dana ja sam bio odlučio: "Vraćam se" Srećom, samnom je bio moj brat Don Ndue Đerđi, koji je bio tri godine stariji od mene...ja sam imao negde 14 godina, on je imao 17. Čekao je da ja završim osnovnu i da zajedno nastavimo studije. Ja sam „pojeo“ jednu godinu jer sam ranije išao u školu, on je pauzirao jednu. I rekoh mu: "Ja ne mogu više ostati ovde". Ali njegova sposobnost, njegova pamet, njegova zrelost u poređenju sa mojom ..reče : "Ostaćemo još koji dan, pa da vidimo...imamo vremena, možemo se vratiti kad hoćeš, i ja ću se vratiti stobom ". Tako, jedan ili dva puta; sa ovim dobrim i bratskim prevarama, ja sam počeo polako da se prilagođavam.

Jedan drugi šok je bio pitanje jezika. Ja sam tada imao tako dobru memoriju, srećom imam je donekle i danas, da čim pročitam stranicu i zatvorim oči, ja sam znao napamet sadržaj i ako nisam razumeo. Ali kada bi me profesor nešto upitao ja bi se ukočio i ništa nisam znao. I moja srećna okolnost kod profesora, koji su bili...većina su bili magistri i doktori nauka iz različitih oblasti. Kada su videli moja svedočanstava, kada su videli da sam prošao sve razrede sa primernim, odličnim, onda su me pozvali da se uvere koliko razumem, rekoše ... da će se ocenivanje vršiti tromesečno : prvo tromesečje, šestomesečje, tj, polugode i tako redom. Takav je sitem bio tamo. I, direktor škole mi reče: "Ljuš, nećemo te ocenjivati u prvom tromesečju". Meni je bilo muka zbog toga: "Zašto?" I, tada me naterao da shvatim: " Imas sve ocene, ti si izuzetan učenik! Ali ne poznaješ jezik. Dajemo ti šansu da naučiš jezik ".Ovo je bio moj spas. Ja sam za tri meseca naučio hrvatski jezik, tako lepo, zajedno sa drugima klasičnim jezicima, starolatinski, starogrčki, nemački, italijanski, francuski, da nakon završetka prvog tromesečja nisu me ocenivali, ali na kraju drugog tromesečja ili na polugodištu, ja sam bio najbolji učenik i sve ocene sam imao petice.

I, to mi je dalo volje, više nisam sanjao ....iako je nostalgija bila velika, jer nije bilo komunikacije, pismo je putovalo mesec dana, glavno je bilo samo da dođem do neke informacije Telefona nije ni bilo, niti je ko mislio o tome. Tako da je to bilo jedno iskustvo, jedno čudesno iskustvo, iskustvo što se tiče studija, ali jedno nesvakidašnje iskustvo za jednog četrnaestogodišnjaka. Uz jednu gvozdenu disciplinu, uz poštovanja pravila i zakonskih normi; da nije bilo podrške mog brata, i da nije bilo moje velike volje i želje da učim sto više...jer su se otvarali horizonti...

Kad sam bio mali mislio sam da znam sve, jer sve ono što mi je predavao učitelj ja sam znao. Dok su mi se sada otvarali prozori i vrata, horizonti nauke, kulture. Počeo sam da uživam, posebno, u klasicima, u

tekstove na latinskom. Počeo sam da uživam u umetnosti, počeo sam da uživam u Dobrovniku, počeo sam da uživam u moru, na obalama i da šetam. Sećam se odlaska u Zadar, po prvi put u mom životu video sam mesto Arbanasi. Kažemo: "ovo bi trebalo da ima veze sa nama!"; i tu sam naučio istoriju od pre 300 godina; bili su Albanci koji su pobjegli od progona turaka-otomana i smestili se tamo. Sećam se prve posete Splitu, i groblju Dioklecijana, rimskog imperatora, poreklom Ilira, i ostalog.

Zači, sve više se kod mene razvijala volja, želja, rad, toliko da sam, često puta, imao osećaj da padam u greh, da grešim kada spavam. Međutim, vreme je bilo planirano, tako da nisam mogao ići bilo gde drugde, jer je bilo sve planirano. Zvono i raspored su posatle sastavni deo mog života, iako sam po prirodi bio veoma živ i veoma dinamičan. I bio sam u dobu kada sam imao potrebe za stvaranjem, za više kretanja. Jedino moje kretanje je bio jedan sportski teren koji je pripadao školi i koledžu; nas je bilo 180 ... tada je jedini sport bio plivanje. I ja sam ubrzo naučio da plivam, tako da je tih dana kada smo mogli da izađemo i da idemo na plažu da plivamo i da se sunčamo, onda sam počeo da uživam u životu, uz neopisivo uživanje i ljepote prilikom pisanja, čitanja i sve je to bila jedna izuzetna avantura u mom životu i u mojoj mladosti.

**Ljura Ljimoni:** Napomenuli ste da niste mogli komunicirati sa porodicom koju ste ostavili u selu jer nije bilo telefona. Koga ste ostavili tamo, vi i vaš brat?

**Don Ljuš Đerđi:** Bila je moja pokojna majka i bila su dva moja brata. Stariji brat, Zef, koji je bio sedamnaestogodišnjak kada je umro otac, te je imao ulogu starijeg brata i oca, jer nas je on podigao, on nam je pomagao, on nas je vaspitavao, on nas je podržavao. I drugi brat, Mhil. A nas dvojica, Ndou i ja smo bili u Dubrovniku. Nostalgija je bila izuzetno teška. Ja sam je preboleo uz pomoć brata i uz pomoć jedne grupe Albanaca koji su bili tu. I da bih pobjegao od nostalgije i žala, ja sam čitao, studirao, radio. To bio moj jedini spas!

### Drugi deo

**Ljura Ljimoni:** U seminaru...da li možete da opišete malo život u selu, u Stubli, pre nego što ste otišli na seminar?

**Don Ljuš Đerđi:** Stubla je jedno planinsko naselje, izuzetno lepo. U Stubli sam živeo oko 14 god. Stubla je jedna oaza, ona je baza albanske škole, prva albanska škola, kako je do sada dokumentovano. Moju kuću gde sam rođen i gde sam živeo i crkvu delio je samo jedan put. Vrata dvorišta i vrata crkve su bila jedna naspram druge. Tako da sam ,praktično, odrastao u mom i u crkvenom dvorištu. Imali smo razne igre. Ja sam počeo da pomažem u služenju mise, ili kako se kaže tehničkom terminologijom, kao dečak sam bio ministrant [kod] Don Dede. Sećam se, imao sam negde četiri-pet godina, još nisam pošao u školu, jer mi se svidela mala crkvena zvona koje sam koristio tokom služenja mise. Svidela su mi se sveće koje sam trebao da palim, ili da ih nosim tokom procesije. Svidela mi se i roba ministranta koju su šile časne sestre.

Ovo je bio svet o kome sam sanjao. Uvek sam voleo veličanstvenu figuru Don Ded Rame, koji je bio jedan sveštenik, jedan duhovni otac koji je bio vaspitač. Zamislite malo, svaki put pre nego što bismo krenuli na put, u pravcu Vitine ili Žegre, mi smo se sretali u dvorištu da bi se molili i on nas je uvek sačekivao tačno na vreme...bilo je to negde oko pet, pet i po ujutro, jer u sedam bi počela misa i on bi nas blagosiljao i rekao neku reč. Kada bi smo se opet vratili, pre nego pođemo našim porodicama mi bismo prvo svartili kod crkve. Zato je crkva za nas bila druga kuća, ili bolje reći zajednička kuća, ili bolje reći zajednička kuća za svu decu koja su pohađala osmogodišnju skolu. Posle je deo nas nastavio i gimnaziju.

Prisećam se i jedne pojedinosti. Kada je došao...kada je reč o inspektoru... Tada je napravljena neka vrsta eksperimenta, jer su devojčice bile na jednoj strani, a dečaci s druge. I u drugom razredu je došao inspektor i rekao: " Razred ne treba da bude ovako podeljen, već treba da zajedno sede po jedna devojčica i po jedan dečak. " Ovo je bilo vrlo dramatično, jer mi nismo nikada bili navikli na tako nešto. Devojke su imale svoje igre, mi smo imali svoje, sa nekom krpenjačom jer nismo imali loptu. Ili nešto što se kreće, tek da se igramo. Ili neku fiskulturu ili trčanje. Ili nekavo švrljanje po livadi, kroz lepo cveće koje je imalo moje rodno mesto, to je bilo za nas. Sećam se, ja sam stao ukočen, ali i ostala deca ostadoše ukočeni: šta se to desilo? Pogotovo kada devojčice samo što nisu umrle na nogama kada su čule nešto tako. Ali, ja sam imao sreću da je blizu mene bila jedna devojčica koja je imala kuću jedno 100-150 od moje kuće, tako da smo rasli i igrali se zajedno. Tako da sam ovu dramu ja preživio vrlo lako, jer je ona poznavala mene i ja nju. Ali, hoću da ovom epizodom ukažem na to kakva shvatanja su bila tada i kako je izgledao taj svet podeljen na dva suprotna sveta: muški i ženski.

Imam i mnoge druge uspomene.Uvek sam voleo muziku. Drugi istrument osim frule, i tu i tamo čifteliju, nisam imao. I vezano za to imam jednu lepu uspomenu i lep dođaj: odmah nakon završetka škole, onda smo imali stado ovaca, 50, 80 do 100; ja sam bio jedan mali pastir koji je vodio svoje stado na pašu. Pas je uvek išao sa mnom, jer, kako sam i pre rekao, bio je deo života, jer nas je pratio i štitio živote, moj i mojih drugova. Ali, ono što je veoma karakteristično, i žao mi je što tada nismo imali nakvih mogućnosti za snimanje, moj pas je bio veoma muzikalan! Imao je dara za muziku. I čim bi ja uzeo frulu, {imitira sviranje frule} i svirao po notu neke pesmu, pogledao bi me, fiksirao me je pogledom i lajanjem me je pratio na savršen nacin. Mogu reći da nije promašivao nijednu notu. I, seo bi pored mene,...i ovo se dešavalo, tako reći, stalno. Uvek kada bih ja uzeo instrument, pogotovo frulu, on bi seo pored mene, fiksirao me pogledom, i lajanjem bi pratio pesmu ili melodiju koju sam ja izvodio na fruli.

To je jedan nesvakidašnji događaj, rekao sam nekoliko puta, tamo-amo po svetu, i svako bi me pitao: "Da li imate neki dokument?" Kakav dokumnet si mogao imati u ono vreme, u uslovima i sredini kakava je bila naša, osim živog sećanja koje imam i dan danas. Prisećam se stvarno sa nostalgijom kako je baš imao afiniteta, kako bi čitav dan...na primer, imao sam jednu malu torbu, nosio sam hleba i vode, ili slično, ali nikad nije dirao, uvek ju je čuvao. I dok mu ne bih dao nešto, on se nikad ne bi ni približio kada bih ja otvorio torbu i uzeo nešto da jedem. Izgledao je sramežljiv. Ovo su dečje uspomene koje ne mogu nikada zaboraviti.



**Ljura Ljimoni:** Vrlo interesantno! Kad se desilo da se vratite po prvi put nakod odlaska na studije u Dubrovnik?

**Don Ljuš Đerdi:** Bila je prva godina gimnazije. Ja sam se upisao u gimnaziju 1963, znači školska godina 1964. Devet ili deset meseci je bio veoma dug period. Ali, srećom, probudilo se moje interesovanje: želja da pišem, da čitam i da učim je bila sve veća i to me je privuklo i učinio me je entuzijastom... tako da više nisam sumnjao u to da li je ovo moj život, moj put. Ali nostalgija i dva kontrasta: seotski život u Stubli i život u gradu nauke, kulture, srednjovekovne umetnosti, kao što je Dubrovnik ili Raguza - stvarno su bila dva sveta. Ali, srećom, tu su mi se otvorili prozori i vrata jednog drugog sveta, koji je do tada bio potpuno nepoznat i nezamisliv.

**Ljura Ljimoni:** Kako ste odlučili da nastavite dalje studije u Italiji?

**Don Ljuš Đerdi:** I poziv za sveštenika je interesantan, i možda je dobro da se vratimo na ovo, jer se to desilo pre nego sto sam otišao za Dubrovnik i u gimnaziju. Desila se jedna tragedija u Stubli. Počeli smo gradnju crkve, jer je stara crkva, koja je istovremeno i bila prva škola na albanskom, je već postala tesna, tako da smo se morali naslanjati jedan drugom o leđa ili na ramena. Otvarali su prozore i vrata ali bilo je nesnosno zagušljivo. Često puta ljudi su se onesvešćivali tokom mise, i to usred zime. I, ondanašnji sveštenik, pokojni Don Domenik Ramaj, ili Deda, kako smo ga mi zvali, koji je bio poreklom iz Stuble, tražio je dozvolu za izgradnju nove crkve.

Biloje negde '58-'59-te i tadašnja UDB-a, pogotovo Ranković...i, ovde, imam ružne uspomene iz vremena prikupljanja oružja. [Od] Ovde je noću vladao strah. Razume se, u ono vreme, struju je imalo samo Gnjilane, ni Vitina nije imala struju...ali užas dugih zimskih noći i noćne more da će doći policija Rankovića, UDB-a, da traže oružje. Ovde ću da se povežem sa istorijom mog poziva, kako me je Bog pozvao i kako sam ja odgovori na njegov poziv.

Kao sto rekoh, Don Deda je započeo gradnju nove crkve. I onda je UDB-a na svaki način želela da ga uhapsi, hteli su da teroriziraju selo i da na neki način onemoguće normalan život, ako može da se to zove normalnim životom u takvim uslovim. Tako da su mu napravili zamku: pronašli su dvojicu ljudi koji će da ubiju prvog rođaka Don Dede, u sacekuši, i rekli su da je Don Deda rekao tokom ispovedanja...tajna ispovedanje je apsolutna, kada vernik dolazi za oprost greha... i tako je ubijen David Ramaj, koji je bio najbliži rodak Don Ded Ramaja.

I dogodila se tragedija! Prekinuta je ... prvo, nešto slično nisam čuo nešto slično... bio sam u šestom razredu, kada sam se umoran i gladan vratio iz Žegre. Moja pokojna majka je bila pripremila meso, hleba i nešto drugo...i, došla je jedna žena, i reče: "Dada Dila, da li si čula?" Moja majka joj je dala znak da ne priča pred nama kako je David Ramaj ubijen noževima, gore nego svinja. I sećam se, ja...ne samo da mi je zastao zalogaj, gotovo mi se disanje zaustavilo, nisam imao snage više ni da uzmem zalogaj više ili nešto...Gledao sam u moju majku, gledam svog brata, gledao sam onu ženu. Po prvi put sam čuo: "Ubijen

je čovek.” I zamislite ovo, Don Deda je bio osuđen na 14 godina zatvora. Dok su ubice bile osuđene na dve godine, jedan na četiri, ali ni te godine nisu proveli u zatvoru.

To je bio jedan šok, koji ja pozvezujem sa mojim zvanjem, Vratio sam se iz Žegre, zaustavili su nas ispred kućnih vrata, ispred našeg dvorišta i crkvenih vrata. Jedan policajac Srbin i jedan policajac Albanac koji je prevodio: “Da li poznajete kriminalca Domenik Ramaja?”; U prvom redu, za mene [ime] Dominik je bilo nepoznato, jer smo ga uvek zvali Deda. Drugo, ono „kriminalac“ nisam razumeo, tek mi je Albanac rekao: “Pita policajac ...” Ja kao najmanji i napričljiviji, i kao najsmelijih rekoh: “Izvini, on nije kriminalac, već otac svih nas”. Onda je policajac pokušao da me udari boksom, srećom, ja sam se sagnuo, pao na zemlju, i on me je promašio. Držali su nas tu jedno dva sata, tresle su nam se noge i ruke, što od umora, što od gladi što od straha, jer je bilo jedno 15-20 policajaca naoružanih do zuba. Nakon nekog vremena izlazi Don Deda sa vezanim rukama iza leđa, sa pogledom kao Isus kada ga vode na krst i kada ga gospa Marija gleda sa velikim bolom i ide korak po korak za njime.

Zaustavio se Don Deda i pogledao nas. Imao sam utisak da taj pogled pita i kaže: “Ja idem u zatvor, ali gde ostaje naša crkva, naše selo?” I, odmah, kada je prošla ova užasna procesija policije, ja sam se prekestio, pao na kolena, i rekao Bogu: “Ako me ti tražiš i voliš me, ja ću ići putem tvog poziva. Ja ću zameniti Don Dedu!” Bio je ovo šesti razred. Nakon dve godine, kada sam završio osnovnu školu, praktički sam još više ojačao ovu želju i ovaj zahtev i ovaj moj poziv.

**Ljura Ljimani:** Da li ste se definitivno vratili u Stublu da zamenite Don Dedu?

**Don Ljuš Đerđi:** Ne, nikad nisam sužio u Stubli. Četiri godine gimnazije sam završio u Dubrovniku, zatim prvu godinu filozofije u Splitu. Zatim, od 1968 do 1975. sam sedam godina bio u Rimu, gde sam završio... magistrirao sam filozofiju, završio sam teologiju i paralelno sa teologijom sam završio psihologiju na državnom univerzitetu “La Sapienza”, Institut za psihologiju, gde sam doktorirao na temu “Uloga albanske žene u porodici i u društvu”. Definitivno sam se vratio na Kosovo, 1975. god. Tada je biskup bi Monsinjur Nik Prelja, i on me je imenovao za ličnog sekretara i sveštenika u Uroševcu. Tamo sam služio 18 godina, i tu sam počeo svoju delatnost: pisanje i izdavaštvo preko versko-kulturnog magazina “Drita”, objavljivanjem knjiga, tomova, članaka, predavanja i saopštenja u bivšoj Jugoslaviji, ili u tadašnjoj Jugoslaviji, posebno u Hrvatskoj i Sloveniji. Zatim u Italiji, gde sam bio sedam godina i koja je bila, skoro, moja druga domovina i kasnije u Evropi i svetu.

Ovde treba da se povežem sa prvim susretom sa Majkom Terezom. Ja sam Majku Terezu upoznao kroz priče. Moja tetka, Mrika Đerđi, je bila kućna časna sestra, koja nije nosila uniformu časnih sestara i svoj život je posvetila služeci kod sveštenika ili kod biskupa u Makedoniji i na Kosovu. Ona je bila vršnjakinja Mjake Tereze, koju je poznavala još kao mladu devojkicu u Skoplju. I, postoji jedan događaj, jedna veom lepa epizoda, kada je Gondža otvorila svoje srce mojoj tetki, Mriki Đerđi: “Mrika, odlučila sma da se zaredim, da postanem misionarka i da idem u Indiju”. A moja tetka će: “O, Gondža, da li ti znaš gde je Indija? Ne možeš da je nađeš ni na geografskoj karti”. Zatim dodaje: “Dušo, ti si tako slaba, da nećeš stići živa.” I onda Gondža joj fantastično odgovara, skoro proročanski: “Mrika, ukoliko me Gopsod pozove,

onda nije moja briga i moj posao da li ću stići ili neću. Ukoliko me pozove, nek On razmišlja o tome i nek On obavi taj posao. Ja verujem da me On zove”.

Moja majka, takođe, je poznavala nju i posebno jedan veoma poznati sveštenik, najbolji istoričar hrišćanstva ovde ali i među Albancima: Doktor Gasper Đini, koji je napisao knjigu “Skopsko-Prizrenska biskupija kroz vekove”, gde on predstavlja 2000 godina hrišćanstva kod Albanaca. Nažalost, umro je mlad, u 55-toj godini, 1985.god. Ove godine je godišnica njegove smrti. One godine kada sam ja napisao molbu za prijem u seminar, '68-me, u Binči, blizu Vitine, on je služio misu na dan Svetog Antona. I čitavu svoju pripoved je posvetio Majci Terezi, među ostalom je rekao: “Sveti Anton je izveo mnogo čudesa po svetu,vi sve to znate i zato ga poštujete i zbog toga smo se okupili ovde danas, ali ja ću vam reći da postoji jedna velika i veličanstvena ličnost koja se zove Majka Tereza, koja stvara veličanstvena dela u Indiji i u Svetu ”. Ova pripoved mi je razgalila dušu, moje srce, i ja sam sve više pokazivao interesovanje , što pod uticajem svoje majke, moje tetke, što od ovih pripovedi. Potom sam našao...,i kao..... [nerzumljivo.] “Glas Gospe Crne Gore”, ondanašnji list Katoličke crkve na Kosovu, koji se štampao u Skoplju, tu sam takođe pronašao 10-15 redova : “Gondže Bojadžiu, sada Majka Tereza, radi sa bolesnicima, sa gubavcima...” To čuvam i dan danas, kao veliku i svetu uspomenu. Tako se kod mene rađalo interesovanje.

U Rimu, 1968.god., kada sam otišao tamo u septembru ili oktobru, mesec dana kasnije objavljena je vest da Majka Tereza dolazi u Rim, na poziv tadašnjeg Pape PavlaVI. Ja nisam spavao čitave noći. Bio sam uzbuđen, počeo sam da pišem pitanja i ono što...ali sve je palo u vodu, jer kad sam pošao tamo, ona je mene i moje drugove primila sa toliko ljubaznosti i topline i sa toliko mnogo ljubavi. Kao majka, kao da smo zajedno odrasli. Držala me je za ruku {hvata zglobove ruke} da bi slušala otkucaje vena i srca. Pitala nas je za tašnje Skoplje. Mi kao deca tada smo malo toga znali za njeno Skoplje i za njeno vreme.. Ipak, utisak je bio izvanredan i ja sam u moj dnevnik upisao : “Ovo je jedna svetica i jedna čudotvorka i ja se neću nikad više odvajati od nje”.

Tako su počela moja istraživanja koja su posle objavljena u 15 knjiga koje su njoj posvećene i koje su prevedene na oko 34-35 svetskih jezika. Ne zbog toga što sam ih ja napisao, već zbog toga što je Majka Tereza poznata i poštovana širom sveta. Ali sam srećan i zbog činjenice da sam uspeo da sačuvam mnogo toga što bi bilo izgubljeno i ne bi bilo poznato, jer pre mene nijedan biograf nije pravilno znao njeno ime i prezime. Nije bilo nijedne njene slike: ni njene majke Drane, ni njenog oca Kolje, ni njenog brata Ljazra, ni njnne sestre Age, ni jende slike iz Prizrena odaklje je poreklom njena porodica, niti iz Skoplja, ni iz Ljetnice gde je ona bila smeštena ... Srećom, istraživao sam, išao sam njenim tragovima i spasio sve ono što je za mene bilo i ostalo jedno dragoceno duhovno i kulturno blago. Ne samo za mene, već za sve Albance i za čitav svet.

### Treći deo

Student u Rimu, '68-me, jer je Majka Tereza došla u Rim i mi smo otišli da se sretnemo s njom; bio je to prvi susret koji se nastavio onda sve do njenog odlaska u večnost: negde, oko 29 godina, na svim meridijanima. Posebno sam se sreo... postoje dva-tri nezaboravna momenta: Nobelova nagrada, kada je ona tražila od mene da je pratim sedam dana u Oslu. Sa njom... mene je bilo čak sram da budem blizu nje i da joj smetam. Mislim ja, ja sam mnogo mali da... i ona bi rekla: "Ti možeš samo da promeniš stranu, da budeš sa moje leve ili sa moje desne strane". Držala me je za ruku ili za rame i rekla bi... bila je puno života, imala je jednu radost, jednu prirodnu veselost i kaže mi: "Na kraju krajeva, Don Ljuš, da li vidiš..." imala je jednu jednostavnu torbu, držala je tu pare koje bi joj neko dao, neko neki ček, neko pismo .. kaže: "...ti možeš da čuvaš ovo bolje od mene, jer ću ih ja izgubiti ukoliko ti nisi tu". Samo da me veže da budem što bliže njoj.

I dane koje smo proveli u Kalkuti, kada sam otišao da je posetim kada je bila na samrtničkoj postelji. Srećom preživela je i bilo joj je bolje. I tu sam doživeo stvari... Ja sam pokušao da opišem, ali one se ne mogu opisati, jer je Kalkuta bila grad patnje i bede, grad patnje i boli, grad podele na kaste i na sve ostalo, a prtevorio se u grad dobrote i ljubavi zahvaljujući životu i delu Majke Tereze.

Zatim, pratio sam je na svim meridijanima, pogotovo u Jugoistočnoj Evropi, u tadašnjoj socijal-komunističkoj Evropi, u Hrvatskoj, u Sloveniji. Podrazumeva se, i ovde kod nas, u Makedoniji, na Kosovu, u Albaniji. Tada i u Polskoj, Madarskoj, Bugarskoj i u svim krajevima bilo gde je ona boravila... jer, prema meni, Majka Tereza je ponovo otkrila svet nas Albanaca i koliko je bilo radosti, toliko je bilo i tuge, jer što je više starila, postala je toliko nostalgična da ukoliko bih se ja tokom dana udaljio od nje nakartko, ona bi me pitala "Pa, gde si ti?" jer, kroz mene ona je videla nekakav povratak crkvi Albanaca, povratak svetu Albanaca.

Sećam se, ove godine je 25-to godišnica Oprost krvi..., kada u Bukureštu 3-ćeg maja... prvog maja sam bio u Verat e Lukes, kada se desilo čudo, pola milion ljudi je došlo da proslavi pomirenje. Pokazao sam slike, objasnio sam o čemu se radi, i ona... njene bore {miluje obraze rukama}, njeno lice, toliko se rasplakala, suze radosnice! Širila je ruke i kazala:

"O Bože, moj albanski narod oprašta i miri se!" i svojom rukom je napisala dve poruke: "Želim da dođem i da slavim sa mojim narodom oprost krvi. Čestitam kosovskoj omladini i svim ostalima koji su napravili ovo veliko i sveto delo". Posle su se promeneile okolnosti. Ona nam je javila da će doći, i mi smo u Bistražini kod Đakovice već pripremili doček, ali okolnost su takve bile: Amerika preko Vatikanita signalizirala da može doći do nekog velikog maskra stanovništva, opšti maskar. I za Majku Terezu, ali i za nas... bilo je njoj žao i nama žao što nije mogla... ali je ona bila stalno prisutna. Kada smo joj rekli da se njeno ime često pominjalo kod ljudi tokom Procesu oprosta krvi, glas joj je zadrhtao, nije mogla da priča od uzbuđenja {drhti mu glas}.

**Ljura Ljmani:** Vrlo dobro što ste spomenuli Oprost krvi, jer sam htela da vas pitam da nam malo više kažete o osnivanju udruženja "Majka Tereza", i o vašem angažovanju u Oprost krvi.

**Don Ljuš Đerdi:** Da, osnivanje udruženja “Majka Tereza” je bilo neophodno. Ja kao njen biograf, bio sam sveštenik u Uroševcu, i sekretar biskupa. Pravo da vam kažem nisam ja bio inicijator, mada mnogi misle da je to bila moja inicijativa. U to vreme sveštenik u Prištini je bio Don Zef Gaši, sada nadbiskup u Baru u Crnoj Gori. Jedna grupa intelektualaca je mislila, razgovarala i tvrdila da :“150 hiljada ljudi je ostalo bez posla jer nisu priznali Srbiju kao matičnu državu i Miloševića kao predsednika”. I tada smo trebali da se organizujemo. Naša zakletva je bila: “Ni istrošeni, ni osramoćeni!”

Došao je u Uroševac pokojni doktor Endel Sedaj sa svojim bratom, advokatom, Franklin Sedajem, koji je živ, zajedno sa grupom ljudi i rekli su pokojnom biskupu Nik Prelji: “Treba nešto preduzeti.” ; nakon kratkog razgovora biskup me pozvao i rekao: “Ti treba da vodiš ovo humanitarno udruženje .” reko: “Ekselencijo, vi znate koliko sam zauzet, ne stižem...mali čovek u velikom svetu, ja sam kao miš u tikvi” , Kažu mi: “Samo ti i niko drugi!” Reko: “Ako vi kažete.” I prihvatio sam. Izvršili smo sve pripreme i 10. maja 1990.god. osnovali smo udruženje u Prištini. Napisali statut, sve smo pripremili i registrovali. Bila je sreća i Božje priviđenje jer da nije bilo Dobrotvornog Humanitarnog Udruženja Kosova “Majka Tereza” ... albanskom svetu je lakše da umre od metka nego od gladi i bede...desile bi se pobune naroda ili bi došlo do opšenerodne pobune, ili bismo bili poklekli pred strategijom i politikom podčinjavanja koju je sprovodila Srbija u odnosu na nas.

Srećom nije se desilo ni jedno ni drugo, jer narod ima srca. I ovde smo počeli da živimo da bismo preživeli, počeli smo da pomažemo i delimo jedan drugugome. Osnovali smo ogranke, ne samo na Kosovu, već i u Makedoniji i u Crnoj Gori. Raširili smo se u neke zemlje Evrope i u Americi, u prvom redu među našim zemljacima. Nakon toga i među svim ostalima. Slične organizacije, kao što su “Karitas” katoličke crkve, i mnoge druge, kada su videle šta se dešava, pomogle su nam. Znači, albanski narod na Kosovu, od 1990. do 1999., do ulaska NATO-a , je živeo od dobročinstva i ovo je najjačai dokaz šta može da uradi motivirani i duhovno obogaćen narod koji veruje u vrednosti i vrline.

Zamislite se malo. I ovo drugo za koje ste me pitali je blisko povezano sa ovim prvim. Mi smo bili zavađeni, niko nije znao pravu istinu. Kada smo pokrenuli pitanje pomirenja (pomirenje porodica koje su bile u krvnoj osveti), sećam se prvih razgovora sa velikim, divnim, profesorom Anton Četom. Rekao bi : “Don Ljuš, možda, možda ih ima na stotine”. A bilo ih je na hiljade! I kada smo počeli da se bavimo ovim pitanjem, mi ni sami nismo znali kolike su duboke rane i gde su grobovi, ili kako sa kazalo, gde je kancer albanskog društva. I, hteo Bog, htela je mladost koja je shvatila, hteli su politički zatvorenici koji su bili izašli iz zatvora, koji su bili pretučeni i „razvaljeni“ os srpskog nasilja, ali su bili puni entuzijazma za život. I jedva su čekali da neko predloži nešto.

I dok smo mi pričali i objašnjavali...mi ne možemo da istovremeno čuvamo grudi i leđa. Leđa treba da su nam sigurna, i naša leđa, naše zaleđe su bili svealbansko brastvo. I samo tako...jer smo svi znali da će pre ili kasnije rat pokucati na naša vrata i u naša srca i mi smo morali, kad-tad, da se suočimo sa njime. Shodno tome, pomirenje i dobročinstvo bile su dve divne vrline. I danas, na promociji knjige Behram Hotja, reko: “Mi smo razbili jednu predrasudu i jednu tradiciju koja je kazala da Albanac nikad ne prašta i

da se krv nikad ne gubi. Potvrdili smo da Albanac oprašta i to divno oprašta ukoliko mu se nađe pravi damar za kuminiciranje. I ako se Albanac motiviše. I ne gubi krv, jer nemamo suviše ni krvi ni života, već poštuje njihovu krv, gradeći jednu kulturu života i jednu civilizaciju ljubavi, koja je začetak mira, slobode i demokratije, koja je kasnije došla.

Zbog toga naš narod, kada postoje ljudi koji pričaju od srca srcima i koji znaju da objasne i da potvrde da osveta nije u našoj tradiciji, da ovo nije dobra tradicija ... Ja sam osvetu, ili krvnu osvetu, dešifrirao na ovaj način: ona je, prvo, bratoubistvo, jer brat ubija brata ili sestru i, na kraju, je ubistvo nekog drugog. I kada narod razume, i uđe u logiku života, u logiku slobode, u logiku toga da smo dosta ubijani i da smo dosta bili robovi drugih...Hoćemo li mi zauvek biti rod, ili generacija Kaina? Hoćemo li mi uvek biti ti koji ovu tradiciju, ili ovaj kamen o vratu koji su nam ostavili govoreći kako se Albanci međusobno ubijaju, da je to njihova tradicija, zar ne shvaćamo da je ovo jedna zamka? I ovo predstavlja opasnost za današnjicu i za sutrašnjicu.

S toga, ova dva životna iskustva, Oprost krvi i Humanitarno Dobrotvorno Udruženje Kosova, i gde god sam stao nogom širom Kosova, ne postoji mesto gde nisam ....bio sam u zabačene krajeve, kada sam izbliza video patnju i bedu, kada sam video oči koje svetle, kao što sam video u Klakuti, od gladi, od nemaštine, gde sam video ljude koji nemaju šta da prostru; nije reč o krevetu, već ni jedna krpara, kada se stide što nemaju čime da pokriju njihovo golo telo – ja sam počeo sve više i više da volim moj narod.

Jednom prilikom, izmislio sam ovakvu priču: jedan starac i jedna starica sede pored vatre, sada nazivaju kaminom, onda je to bio odžak, i tako razgovaraju. Bilo je to vreme Oprost krvi. Deca su bila odrasla; dok je izbacivao dim iz lule, koju je pušio,...duvan, reče ženi: "Moja ženo, moja plemenita, nešto me muči, nisam nikome rekao!" Ona mu reče: "O, čoveče, zajedno smo 50, 60... ili, ne znam ni ja koliko godina, pa kome ćeš reći nego meni?!" Kaže on: "Plašim se da me nećeš razumeti." "Pa, ko može da te bolje razume od mene ili ti mene.?" I starac dok je gladio i sukao brkove, dok je čekao reagovanje žene, reče: "Rećiću ti! Samo sedi jer ćeš se srušiti ako budeš stajala na nogama". I žena sede na jedan mali tronožac, i reče: "Pričaj više!" "Ja sam se zaljubio!" Žena se uhvati za glavu i reče: "Čoveče, imamo oženjenu decu, imamo unučad i unuke, a ti ovako kažeš?" Čekaj, plemenita ženo, da da ispričam do kraja, pošto otvorih ovu priču: ja sam se zaljubio u tebe!"

I, ovo je iskustvo koje sam ja imao sa svojim narodom. Jer sam, još jednom, svatio da smo mi jedan čudesan narod ukoliko se skupimo i dogovaramo, i kada polako komuniciramo jedan sa drugim. I, ukoliko znamo da ih motivišemo i da ih nadahnujemo. Oprost krvi, dobročinstvo i paralelni sistem obrazovanja i zdravstva za mene su bila i ostala veličanstvena dela naših dana. Dok, oni koji su oprostili krv su najveći heroji koje je imao albanski narod, i ti heroji, srećom, još žive među nama. Meni je žao da ovi događaji, kao što je dobročinstvo ili oprost krvi nisu deo školskih tekstova, ni predmet studiranja. U svetu postoje brojne magistrature i doktorature na tu temu, a mi kao da smo u snu i letargiji i ne pokušavao da otkrijemo i pronalazimo, kao onaj starac, ljubav prema našem narodu, ljubav prema pravim vrednostima naših predaka, iliro-albanskim.

*[Sledeći delovi intervjua su realizovani 25. maja, 2015.]*

## Četvrt deo

Oprost krvi se desio na ovaj način i prema ovoj metodologiji: Hteo Bog da Anton Četa, koji se bavio istraživanjem narodnog blaga, folklorom...Bog ga je odavno pripremio. Kao student je išao u sve krajeve. Drenica mu je bila oaza ,ili figurativno rečeno izvor gde je otkrio tradiciju, kulturu, frazeologiju, albanski folklor. I tako se upoznao sa...bio je jedan od najbolji poznavaooca naroda, narodnog duha. Bilo gde da smo otišli, Anton bi rekao: “Tog i tog dana, tog datuma, bio sam u ovoj odi [gostinska soba kod Albanaca], rodilo se ovo dete” I dete bi došlo, sada već odrastao, imao je oko trideset-četrdeset godina , i kazao bi: “Ja sam....”

Oko Anton Čete i njegove grupe, prijatelja i saradnika, stvorilo se prvo jezgro koje je bilo na istoj liniji sa mladima i sa onim izašlim iz zatvora, koji su imali gorka iskustva iz srpskih ili Jugoslovenkih zatvora i čija je želja bila: “Mi, naš narod ne možemo ostaviti u ovo stanje. Treba da ga oslobodimo!” ; dok, sloboda nije mogla doći bez duhovnog pročišćenja, bez pobede nad neprijateljstvom među Albancima.

Logika je bila vrlo jednostavna: ako nas Srbi ubijaju, bili su oko 15 mladih koji su ubijeni tokom mirnih demonstracija, kada su tenkisti ubijali mlade sa cvećem u rukama, onda smo kazali ... logika je bila ova: država nas ubija,mi ne možemo da joj se svetimo, ne možemo ništa da uradimo. Kad se među nama dogodi neka svađa, ili neki nesporazum, ili, sačuvaj Bože, neko ubistvo, onda se mi svetimo. Kakva je ovo logika? Mi, onda, treba da ovo prekinemo da bi se suprostavili jednoj mnogo većoj i sistematskoj opasnosti, koja predstavlja jednu čitavu strukturu: vojska, policija i država koja hoće da nas uništi.

I ova logika je bila razumna. Normalno je da ovo nismo mogli reći javno, ali u užim krugovima da. Prva pomirenja su išla veoma teško, jer su ljudi kazali: “Jeste li vi Albanci, da li ste naučili albanski?” (Smeje se) Jer, nije mogao shvatiti kako je moguće “Ubio mi je brata, ubio mi je oca, ubio mi je sina, a ti mi kažeš da mu oprostim? Mi mu ne opraštamo.” Ali, napredovali smo,malo po malo, kroz razgovor i uz veliku mudrost i nesvakidašnje iskustvo profesora Anton Čete i njegovih saradnika, praktički i Centralnog saveta koji je bio u Prištini i koji su se razgranali kao kapilari po čitavom Kosovu. Svaka opština je imala svoj Opštinski savet za oprost krvi. Tu su bili intelektualci, predstavnici vera - mislimanske i katoličke - tu su bili i učitelji, nastavnici, javne ličnosti, stvaraoci - znači, svi oni koji su imali uticaja i koji su bili poznane ličnosti i prihvaćeni od naroda.

Tako, ovo išlo polako. Jezgro je bilo zdravo. Naš stav, naša nada je bila: “Mi ne tražimo oprost u ime ubice. Ubica ne zaslužuje ništa. Ubica je ubica, ubica je kriminalac. Ubica je napravio delo koje nije ljudsko, a kamoli albansko. Ali mi tražimo u ime onog koji trune. I iznad svega, mi želimo da vam pomognemo, da se

vi oslobodite tereta, jer vi živite u strahu i vi živite da biste obavili zadatak, u iščekivanju da osvetite krv ubijenog. Zbog toga, mi smo sa vama. I nema uslova. Ne plaća se krv, nema preseljenja, nema ništa.”

Ova dva momenta su bile naše noge koje su nam pomogle. Glava nam je bio Anton Četa; srce nam je bila naša omladina, ruke su nam bile oni koji su pružali ruku pomirenja, a mi smo bili noge koje su išle, koje su trčale tamo-amo, da bi pomogli narodu. I narod je počeo da se oseća bolje nakon oprosta, kao preduslov slobode. I narod je počeo da slavi...uzmite samo Verat e Lukes, kada smo bili okruženi tenkovima , a narod ne samo da se nije plašio, već sam video mlade koji su otkopčavali košulju i kažu: “Ubij me, došao sam da proslavim život, da slavim pomirenje mog naroda”. Zbog toga, ovo je bila jedna snaga, jedno nadahnuće, koje se više nije moglo zaustaviti. U početku, dok narod nije shvatio ko smo, dok narod nije shvatio šta želimo, da treba da se oslobodimo...jer je narod bio živ u grobu. Živeli su da bi se svetili.

Ovde se prisećam slučaja: dve sestre koje su imale jednog brata, jedinca, bile su se zaklele: “Nećemo se udati dok ne osvetimo bratovljevu krv!” I vreme je teklo, one su imale iznad 40 godina. I, verujte mi! Od bola i patnje, od ove situacije, poružnele su. Nisu imale one karakteristične crte žena, ni žene ni muškarci. Kod Verat e Lukes, jedna od njih mi priđe i pozove: “Don Ljuš! Don Ljuš!” nisam mogao da siđem iz velike bine i kažem baca [baca-oslovljavanje kod Albanaca starijih ljudi iz poštovanja] Anton, “Hoćeš li...ili da ja siđem?” Reče: “Nemoj da siđeš, vidiš koji je narod. Ali reci joj da ona dođe ovde ”. Došla je. Rekoh: “Što želiš, sestro?” Ona: “Ja hoću da oprostim krv mog brata”. “Veoma lepo, ali je ovde na hiljade ljudi. Vidiš li koliko ih ima?!” ; bilo je više od 35 oprosta krvi , spontanih i 120 pripremljenih. Kažem: “Šta bi rekla?” “Pusti me da kažem”, Rekoh: “A šta bi htela ti reći??” “Reći ću: ubili su mi brata, ali danas sam otkrila da ste svi vi moja braća i moje sestre ”. Idem ja i prenesem baci Antonu {drhti mu glas} i Zeći, kažem : “Vi mislite da je Don Ljuš najbolji ciceron i govornik Albanaca ili u svetu. Ja sam pronašao jednu govornicu, ono što će ona reći niko do sada nije ”. I ona izađe i u suzama reče: “Ubili su mi brata, ali danas sam otkrila de ste mi vi svi moja braća i moje sestre.”

Znači bili su to doživljaji, bili su to veličanstveni događaji. Ili slučaj Kamenice, kada starac, kome su ubili sina, uzme štap i kuca na vrata dvorišta kuće ubice. I svi su se uznemirili, jer su mislili da nosi sa sobom neko oružje ili minu, ili bombu da bi je bacio; starac kaže: “Je li gazda kući?” i izlaze žene i sa strahom kažu: “Nije .” “Došao sam zbog vas. Recite domaćinu da izađe ”. Otvore mu odu [gostinska soba kod Albanaca], i, da bi skratio, on reče: “Došao sam! Znam da je vama teže nego meni. Moj sin se hrani zemljom i trune. Ubili su ga vaši sinovi, ali ti si živ u grobu, jer bol, tugam zbog toga šta se desilo muči te još više. Došao sam da ti pružim ruku i da ti oprostim krv mog sina.”

Ove stvari se ne mogu naći ni u pričama, ni u grčkoj mitologiji, kada čovek toliko ceni drugog koji je ubica da brine o njemu. I ovo je logika: dobro je postalo opšte dobro za čitav Albanski narod. I ovo je najveće dostignuće koje smo imali i koje trebamo i danas da imamo, kada smo deo jednog tela. I, Oprost krvi i udruženje “Majka Tereza”, zajedno sa paralelnim sistemom obrazovanja i zdravstva , u stvari, dokazali smo da u našoj duši i u našim srcima postoje dobri i velikodušnu bratski osećaji; i, tako se jačalo bratstvo među svim Albancima .



## Peti deo

**Ljura Ljimani:** Da li možete da navedete jedan specifičan slučaj kako su izgledale '90-te? Ne u Prištini, naravno, ni u drugim većim gradovima, već na drugim mestima, koje ste posetili.

**Don Ljuš Đerdi:** Da, navešću ti slučaj Vranjevca, ovde u Prištini. Bio sam sa italijanskom televizijom *Rai Uno*, bio je tada direktor Xhulio Borelli ...ne, posle je postao direktor, onda je bio glavni urednik, i došao je. Na svakom koraku nas je pratila policija, iako su oni tobože imali dozvole iz Beograda za snimanje. Kad smo ušli u jednu kuću, kolibu, teško je reći, jer nije bila ni kuća ni koliba, jer je krov bio srušen do pola, padala je kiša ... Kamerman je počeo da snima, ljudi su ležali na zemlji, nismo znali da li su živi ili su umrli od bede, gladi i drugo. U jednom momentu prestala je kiša, i prodrli su zrakovi sunca: Starac reče: "Doneli ste nam sunce!" {drhti mu glas}. I kamerman je ovo snimio kao paradigmu ili kao najavu onoga što će se desiti. I u dokumentarnom filmu ovo je bila jedna od najlepših scena. Kazao mi je Xhulio Borelli: "Nikad u mom životu nismo snimili nešto slično". Bila je jaka kiša, da nismo znali gde da se sklonimo. Bili smo pokisli kao miševi, ne samo oni što su tu bili, već i mi. I u jednom trenutku, stala je čitava ta oluja, čitava ona kiša. Pojavilo je sunce, i sunčevi zraci, i onda smo mogli jasno videti članove porodice koja se tu sklonila.

Xhulio Borelli mi reče: "Pitaj ih da li ih je neko obilazio i dali su jeli? Rekoh: "Teško mi je da to pitam, ali pošto si moj prijatelj, ja ću to učiniti". Pitam domaćina kuće: "Koliko vremena ima od kada te je neko posetio, ili da je neko ušao u kuću.?" Reče: "Mislite ovde gde smo?", jer su bili napustili svoju kuću. Bilo je to jedno sklonište, dok je imao stan kao rudar Trepče. Rekoh: "Da, prijatelju". On reče: "Ovde samo đavo i policija mogu doći, niko više" Ja ga upitah: "Od kada nemaš hleba?" Reče: "Hleb sam odavno zaboravio!"

Znači, bile su to užasne scene, koje ostaju u mom sećanju. Kad smo se spustili niz Vranjevac, bila je velika grupa ljudi; pitali smo: "Šta je, šta se desilo?" i rekoše...bilo je ono vreme kada su naše vojnike vraćali na Kosovo u sanducima, tobože su izvršili samoubistvo ali su bili ubijeni. Pitam, da li je neko od porodice prisutan, otac ili brat: "...sa mnom je italijanska televizija *Rai Uno*". Znao sam ja dobro, da nije u pitanju samoubistvo već ga je neko ubio.

Gazda kuće, neko me je prepoznao: „Don Ljuš Đerdi!“, i izašao je i rekao: " Sam te Bog poslao!" Rekoh: "Znam da nije za radost, ali dao Bog da bude bolje! Tebi su ubili sina i on je u zatvorenom kovčegu, blombiran. Da li bi nešto učinio, jednu uslugu, čojstvo jedno: "Što mi budeš rekao! Za tebe sam u stanju da dam i čitavu porodicu". Rekoh: "Ne, ja tražim samo jedno, da otvoriš kovčeg i mi da snimimo kamerom italijanske televizije *Rai Uno*". Udaljio je ljude i udaljio je vojnike jugoslovenske armije koji su bili tu prisutni: „Sada je vreme ceremonije, treba da okupamo žrtvu". Ušli smo u sobu, otvorio je kovčeg. Pet metaka u leđa je imao i to smo snimili. I ovo je bio prvi argument, prvi dokaz, koji je prenet čitavom svetu preko *Rai Uno*: da ovi nisu samoubice, već da su ubijeni. Predstavljaju se takvim, jedino zbog toga da se ruši moral i volja jednog naroda.

Zato uspomena i uspomena na svakom uglu, ali ono što je veličanstveno, video sam da narod ima srca, ima dušu ,ima osećaja. I kad ljudu saučestvuju u njihovoj boli, oni su veličanstveni. Na dlanu ruke ti pružaju svoje srce i život. I moj narod mi je dao stotinu puta više, nego što sam mu ja dao {trese mu se glas}, jer gde god smo bili, šta god smo predložili, često puta bi mi rekli: “Ne troši reči, reci šta treba da uradimo!”

**Ljura Ljimani:** Hoćete li nam reći kakvo je vreme bilo za crkvu '90-te? Da li ste bili proganjeni kao sveštenik?

**Don Ljuš Đerdi:** Naravno.

**Ljura Ljimani:** Kao sveštenik, koliko vam je bilo teško da vršite vašu dužnost

**Don Ljuš Đerdi:** Da, srpska država nas je indentifikovala kao najveće neprijatelje ...tadašnje Srbije i Jugoslavije. Jer oni su pokušali da postignu neki sporazum u smislu da su hrišćani proganjeni i da se ovde odvija jedan fundamentalistički islamski terorizam. Na čelu sa Monsinjomom Nik Preljom, još jednom smo im rekli: “Dokažite nam to, onda ćemo videti, ali vi pričate i izmišljate stvari koje se nikad se nisu desile – jer Albanci poštuju svaku veru i svaku versku i Božju instituciju - ovo nije istina”. I onda su počeli da nas tuku, da nas maltretiraju i da hapse naše sveštenike.

Sećam se slučaja trovanja naše dece i mladih. Ja sam bio u Uroševcu, i ja sam moju crkvu, zajedno sa kućom gde sam stanovao i gde su sestre stanovale, pretvorio u improvizovanu bolnicu. I kada je su došli vojnici, počeli su da nam prete automatima, stavili su mi automat u usta i rekli: “Ovi su glumci a vi želite da svalite krivicu na nas.” Ja odgovorih: “Vi na ovaj način i sa ovim naoružanjem samo raspamećujete decu i mlade... „Bilo je slučaja kada ni četvorica-petorica nas nismo mogli da držimom pod kontrolom pojedinca, dok ga ne bismo zavezali, jer toliko su se tresli kao da su đavoli ušli u nih. Rekosmo im: “Dok sam ja živ vi nećete ući.” Oni su se međusobno pogledali , i rekoše: “skupo ćeš ovo platiti!” “Šta je veće od života, šta je skuplje?” odgovorih. Ili, ..bilo je slučajeva tokom bombardovanja. Ja sam bio u Binči, imao sam 250-350, čak i do 500 ljudi u crkvi, u kući i kod sestara.

Naša crkva je bila meta, kako tokom godina sistemskog progonstva, jer su tražili od nas da se solidarišemo, kao, hrišćani, koji su, tobože, progonjeni od islamskog fundamentalizma, terorizma... Sve do hanibalizma. I ovo je dokazano...kao što rekoh i u slučaju trovanja dece, ali i tokom bombardovanja NATO-a, kada je jedina struktura koja je ostala na Kosovu, bila Katolička crkva. Pokojni predsednik Rugova, kada se sreo sa Papom Đonom Pavlom Drugim je rekao: “Kosovo je poluprazno, samo sveštenici i Katolička crkva kao struktura su još tamo”. Mi nikada nikoga nismo pitali koje je nacije, koji jezik govori, koje je vere, ali smo se trudili...

Sećam se u Binči, dolazili su ljudi, često puta bez obuće, polugoli. Jer su im rekli: “Ukoliko ne budete izašli iz kuće za dva ili tri minuta spalićemo vas žive ili ćemo vas streljati”. Neko kroz vrata, neko kroz prozor... Imao sam 35-toro dece ispod deset godina koji nisu znali gde se nalaze njihovi roditelji. Bilo je ljudi bolesnih, traumiranih, i drugih. Svake noći su mi pretili i kazali : “Ako te pronađemo sutra, živog ćemo te

spaliti". Jednom je moj odgovor bio ovakav: "Ukoliko budete to uradili, ispunite mi samo jednu želju. Za sva dobra dela koje sam učinio Srbima ovde, vi ćete učiniti to meni ". Jer, i tokom bombardovanja, i pre rata i posle rata, ja sam pomagao siromašne porodice Srba i onima kojima je prećeno ili su bile u opasnosti, jer za mene čovek nije Srbin ili Albanac , samo je čovek, moj brat ili moja sestra

Iz ovih razloga ovaj period me podseća na ono što je rekao, za mene veliki, prijatelj...među najvećim prijateljima, Monsinjur Nik Prelja: "Don Ljuš, sve smo isprobali, osim groba. Jer sve što živ čovek doživi, mi smo doživeli". Često puta, kada vodim dijalog s njim i u mojim molitvama, kažem : „ Ti si probao i grob, a ja ostadoh da svedočim šta smo uradili zajedno".

Takođe, imao sam nesvakidašnju sreću da sam upoznao veoma poznate ličnosti, Albanske i svetske. Ovde, obavezno Anton Četu, čoveka koji ni u jednoj prilici nije izgubio strpljenje, i onda kada su nas odbijali, i onda kad su nam rekli: "Vi ste u službi Srba, jer nam kažete da oprostimo" i onda kada su nas, tako reći, hvatali za ruke i izbacivali napolje, a mi bismo kazali: "Ti nas izbaciješ kroz vrta, mi ćemo ući kroz prozor ". I često puta se desilo: vratili smo se i uspeli smo da dobijemo oprost.

Da ne pričam o prijateljstvu, bratstvu i višegodišnjoj saradnji , od '81. sa našim pokojnim predsednikom Ibrahim Rugovom, s kojim smo prošli meridijane Evrope i sveta, kucajući na vrata i srce...na savest Evrope i sveta, da smo narod koji ništa drugo ne traži, osim što želimo da budemo slobodni, da živimo u miru i u harmoniji između sebe i sa drugima.

Imao sam Majku Terezu, koja me je stalno nadahnjivala i motivirala, Papu Đon Pvala Drugog, koji mi je bio prijatelj još kada je bio kardinal u Krakovu , i tako redom. Ovih dana završavam jednu knjigu, jednu monografiju: "Moji prijatelji u večnosti"; tu se nalazi 41 ličnost, sa kojima sam se ja družio od '75, kada sam se definitivno vratio iz Rima pa sve do početka ove godine, i koji više nisu među nama, ali su to ljudi koji su mom umu i mom srcu dali mnogo toga, i to je pozadina.